

3. Зак А.З. Как определить уровень развития мышления школьника. – М.: Знание, 1982. – 96 с.
4. Зак А.З. Проблемы психологического изучения рефлексии // Исследование рече-мысли и рефлексии. Психология. – Вып.10. – Алма-Ата, 1979. – С. 6-13.
5. Зак А.З. Развитие теоретического мышления у младших школьников. – М.: Педагогика, 1984. – 153 с.
6. Зак А.З. Экспериментальное изучение рефлексии у младших школьников // Вопросы психологии. – 1978. – №2. – С. 102-110.
7. Ладенко И.С., Степанов С.Ю., Семенов И.Н. Философские и психологические проблемы исследования рефлексии. – Новосибирск, 1988. – 62 с. (Препр./ АН СССР СО. Ин-т истории, филологии и философии).
8. Машниц Е.И. Психологические основы управления учебной деятельностью. – К.: Вища школа, Голов. Изд-во, 1987. – 224 с.
9. Проблемы рефлексии: Современные комплексные исследования: Сб. ст. АН СССР, Сиб. отделение, ин-т истории, филологии и философии/ Отв. ред. И.С.Ладенко. – Новосибирск: Наука, Сиб. отд-ние, 1987. – 235 с.
10. Психология : Словарь/ Под общ. ред. В.Петровского, М.Г.Ярошевского. – 2 изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
11. Рефлексия в науке и обучении/ Отв. ред. И.С.Ладенко. – Новосибирск, 1989. – 184 с.
12. Рубинштейн С.Л. О мышлении и путях его исследования. – М.: Изд-во АН СССР, 1958. – 146 с.
13. Спиркин А.Г. Сознание и самосознание. – М.: Политиздат, 1972. – 303 с.
14. Степанский В.И. Влияние навыков рефлексивной саморегуляции деятельности у подростков 10-14 лет // Новые исследования в психологии и физиологии. – 1990. – №1. – С.28-32.
15. Щедровицкий Г.П. Коммуникация, деятельность, рефлексия // Исследование рече-мыслительной деятельности. – Алма-Ата, 1974. – Вып.3. – С.12-28.

The article analyzes the approach to diagnosis forming action reflection. A problem for diagnosis of forming intellectual reflection and determination of its type in students' adolescence.

Key words: reflection, intellectual reflection, diagnosis forming action reflection.

Отримано: 13.03.2010

Дослідження особистості в контексті духовної парадигми психології

Констатується, що однією із складових особистісної сфери людини є духовність, незалежна від психічного, хоч взаємодіє з ним, фундаментально впливаючи на всю, без виключення, аспекти особистості. Стверджується, що особистість може витіснити духовне. Формується принцип доповнювальності, єдність психологічного пізнання та гуманного ставлення до особистості як об'єкта дослідження.

Ключові слова: духовне, особистість, парадигма, психіка, соматика, принцип доповнювальності.

Констатируется, что одной из составляющих личностной сферы человека является духовность, что независимо от психического, хоча взаимодействует с ним, фундаментально влияет на все без исключения аспекты личности. Утверждается, что личность может вытеснить духовное. Формируется принцип дополнительности, что предполагает единство психологического познания и гуманного отношения и личности как объекту познания.

Ключевые слова: духовное, личность, парадигма, принцип дополнительности, психика, соматика.

У психології стверджується, що особистість та її психіка має матеріальну й соціальну природу, постає із соціального (від людей). Завдяки психіці особистість відображає матеріальний світ, світ інших людей (групи, суспільство, цивілізацію) та її власний внутрішній світ. Людина живе в реальному соціальному та матеріальному світах, а відтак є об'єктивна необхідність в існуванні психічного. Одночасно психологізм (панпсихологізм) "як прагнення звести вищі духовні переживання до психічних явищ і раціоналізм XIX ст. (і XX ст. та поч. XXI ст. – М.С.) віддалили духовне життя людини від догматизму та богослов'я. Намагаючись звести духовне до психічного, психологізм ставить своє класичне питання, що не досягає мети: "чи існує відповідність між суб'єктивністю релігійного досвіду та об'єктивністю його об'єкта?" [1]. У всіх духовних переживаннях людини він (психологізм) намагається побачити лише функцію психіки, суб'єктивну психологічну даність, зводячи релігію або до продукуючої причинності намірів, або до сублимації інстинкту (З.Фрейд). Так, у XX ст. у вивченні особистості психоаналіз упевнено спрямував свій погляд на глибинне, несвідоме у психіці та особистості,

на те, що має біологічну та архитипічну природу. Це ілюзія, що не відповідає реальній онтології особистості, яка детермінована не тільки минулим, але й майбутнім.

Уже в середині цього ж ХХ ст. екзистенційний аналіз не зупинився там, де зупинився психоаналіз. Як стверджує В.Франкл, сьогодні “ми не ламаємо собі більше голови над “майбутнім ще однієї ілюзії”; адже ми охоче розмірковуємо про вічність деякої реальності – про вічність і сучасність всюдисутньої сили, тієї реальності, в якій нам розкрилася релігійність людини, реальності у строго емпіричному сенсі. Щоправда, ця реальність може залишитися чи ставати неусвідомленою, – навіть може витіснитися (а це не значить, що її немає – М.С.). “Якраз у подібних випадках завдання екзистенційного аналізу – виявити цю неусвідомлену, але все ж наявну духовну реальність” [3].

На основі методологічного аналізу можна сформулювати ряд тверджень, що стосуються природи духовності особистості. *По-перше, духовне в особистості не зводиться до психічного, як це стверджує більшість дослідників.* Духовність не може бути пояснена чимось недуховним; вона не зводиться до чого-небудь, що вона може бути тільки зумовлена чимось, не будучи ним детермінованою. Так, у нормі тілесні функції можуть впливати на розвиток духовного життя, але не можуть детермінувати чи продукувати його. “Духовні і психологічні” аспекти людини повинні розглядатися окремо; вони представляють собою сфери суттєво відмінні” [3]. Фундаментальними у цьому плані є ідеї видатного психолога ХХ ст. К.Юнга: “Фактично до цього часу, як стверджує вчений, навіть найтовнішому мисленню не вдалося знайти формулу цього фундаментального факту внутрішнього досвіду” [6, с.111].

Як стверджує К.Юнг “запитання, що таке Бог сам по собі, поза межами будь-якої психології” [6, с.178]. Людина “є (“astrum” (зірка); “але не сама по собі, а спільно зі всіма апостолами і святими ...” [6, с.225]. Кожна “людина вже при своєму народженні ... наділяється досконалим природнім світлом” [6, с.226]. Усі “внутрішні тіла (внутрішньої людини – М.С.) суть лише одне тіло і одна та ж річ у всіх людях...” [6, с.227]. Сам архетип “з психологічної точки зараз є духовною метою, до якої підштовхує людська природа; це море, до якого промивають свої звивисті русла всі ріки, це нагорода, яку здобуває в боротьбі з драконом герой” [6, с.250].

По-друге, духовне людини є трансцендентним за походженням та іманентним за існуванням. В особистості є не тільки глибини, але й вершини. Духовне не приходиться до людини від інших людей (груп, суспільства). Інші люди можуть тільки ділитися досвідом

відкриття, переживання духовного. “Духовне життя – це подія у глибинах духу, побачена ззовні, воно приречене на нерозуміння, зведення до душевного” [2].

Духовне життя приходиться не знизу, не породжується грою людської уяви, не виникає лише від бажання людини чи крику душі. Тому, як зазначає К.Юнг, “академічній психології варто б уже напругу звернутися до дійсності, спробувати почути, що відбувається в реальній людській душі, а не ґрунтуватися тільки на відомостях, одержаних в ході лабораторних експериментів” [6, с.179]. Дослідникам слід “будувати картину психіки, що включає в себе духовну складову душі” [6, с.197]. У середині ХХ ст. вчений висловив надію, що “уже недалеко той час, коли ці заслани матеріалістичні коси, що втратили будь-який сенс, будуть відрізані у представників науки” [6, с.180].

Духовне є незалежне від психічного. Психічне не включає у себе духовне, як помилково стверджує більшість дослідників проблеми духовно, але може витіснити його [3]. Зокрема, в екзистенційній психотерапії встановлено, що психоз навіть не торкається глибинного ядра особистості пацієнта (мама може міцно спати – і почути плач дитини, а, водночас не чути іншого шуму). Деякі неврози, наприклад, невротична тривога, мають свої корені у пластах, фактично, не психологічних” [3].

По-третє, духовне проявляється у відповідних духовних станах. Потенційно людина може переживати вищі духовні стани, трансцендентної любові і свободи, безпристрасності, безмовності, чистого сумління та ясної свідомості. Коли особистість оволодіває вищими духовними станами, центр її Я зміщується з сомантичної, психологічної та соціальної сфер до сфери духовного, а Я-ідеальне ідентифікується з даними станами, і це не має нічого спільного з Над-Я (супер-Его) – джерелом комплексів і негативних переживань, як це стверджує З.Фройд [4].

По-четверте, духовне, будучи визначальною суттю людини відкриває причинний ряд, зумовлюючи головні переживання, думки та поведінку. Більше того, духовне як глибинна суб’єктивність є початком цього причинного ряду (причиною всіх причин), це невичерпне джерело енергії для душі (психіки, особистості). Духовність як іманентне, внутрішнє утворення особистості є тією глибинною інстанцією, завдяки якій вона (особистість) стає самодостатнім суб’єктом життєдіяльності, спрямованої на те, щоб творити добро для себе, для рідних, інших людей та одночасно боротися зі злом, виражати любов до іншого, творчо, концептуально переосмислювати і трансформувати обставини свого життя й власні

потенційні можливості. Вона (духовність) невіддільна від автентичної внутрішньої і зовнішньої свободи людини, яка поєднана з її відповідальністю, прагненням до абсолютної істини, праці і творчості, які збагачують, надають найвищого сенсу її життєдіяльності.

По-н'яте, духовне фундаментально впливає на всі без виключення аспекти особистості. Духовні цінності, репрезентуючись у свідомості та самосвідомості, наповнюють гуманістичним сенсом усю спонукальну сферу особистості та сприяють самореалізації її потенціалу (примножують таланти). Завдяки духовності особистість стає більш незалежною від зовнішніх обставин (її навіть не лякає перспектива залишитися без підтримки інших людей, вона не бачить сенсу в тому, щоб у всіх ситуаціях “подобатися іншим”, відчуває свою спроможність впливати на перебіг подій, розвиває власні можливості тощо) та виступає як самодостатній суб'єкт, який відповідає за власне життя.

Духовні стани особистості (безпристрасності, безмовності, трансцендентної віри, любові, свободи та відповідальності) фундаментально впливають на психічне здоров'я людини, оптимізують її життя, призводять до психічного та особистісного розвитку. Як показує аналіз емпіричних даних психотерапевтичної практики, *конкретно на емоційно-ціннісному рівні* духовне проявляється в: 1) актуальності духовного як глибинної суті цілісного Я (духовні стани); постійному спілкуванні з Богом (молитва, сповідь, спокута, каяття, смирення), самотрансцендентуванні (виході за межі свого Я); володінні високим духовним потенціалом; 2) володінні особистістю духовним ідеалом; божественному стані радості; чистоті сумління (відчуття власної гріховності, необхідності сповіді та каяття); актуальності вершинних переживань (переживання сенсу життя, вічності) і глибинних переживань (своєї самості, індивідуальності, самоцінності), душевному спокої, тихій внутрішній радості; переживанні єдності, цілісності, нероздвоєності Я, відчуттям внутрішньої гармонії та рівноваги; відчуттям легкості, відсутності внутрішніх суперечностей, впевненості у правильності уже прожитого та правильності стратегії життя на майбутнє; блаженним спокоєм, рівновагою, надією, вірою, любов'ю, мудрістю, упевненістю, тихою радістю, і одночасно відсутністю тривоги, суму, депресії, безпорадності, песимізму, сумнівів; 3) відчутті реальності: свого Я (“Це я”, “Це я дію”, “Це я можу”, “Це я не можу”, “Це результати мого життя”, “Це мої перспективи, мої плани”, “Я цього хочу досягнути”, “Це я розумію, сприймаю, відчуваю, реагую” тощо); відчуттям, що не зраджуєш своєму глибинному Я, володєш справжнім сенсом життя; відчуттям

того, що ти щасливий, живеш правильно; самоспричинення, спроможності (я досягаю цілей, впливаю на світ, змінюю його на краще); здатності долати життєві та вікові кризи, розв'язувати проблеми; відчуттям власної спроможності, але не самовпевненості, ефективності (“ти можеш”), здатності діяти; високою й адекватною мотивацією до життя (активність, конструктивність, творчість, самостійність, рішучість тощо); забезпеченням та примноженням у себе потенціалу людини (фізичного, душевного, соціального та духовного); 4) наявності мотивації до конструктивної діяльності, рішучості та впевненості у своїх силах; стані творчої піднесеності; 5) здатність бути самим собою, стверджувати свою гідність; відчуття внутрішньої і зовнішньої свободи, яка пов'язана з особистісною відповідальністю; 6) відсутність егоїстичного себелюбства, безумовне прийняття іншого (безумовна цінність іншого), відсутність потреби в егоїстичному самоствердженні тощо.

В інтелектуальній сфері Я-духовне проявляється у чітких станах свідомості, зокрема, в: 1) ясності розуму, широті та глибині усвідомлення себе, світу та свого життя (усвідомлення головного у житті; розуміння, сприймання і приймання внутрішньої (місія у житті, сенс життя, своє “треба” і “хочу”, свій особистісний ідеал) та зовнішньої (“треба”, “від мене очікують”) необхідностей; володіння необхідними знаннями (відчуття та розуміння усіх граней, сторін життя) та технології життєдіяльності; реалістичності (відкритий погляд людини на світ); 2) раціональності та усвідомленості внутрішнього стану, поведінки: у довірі до власної інтуїції; ефективній інтелектуальній, комунікативній, особистісній та діяльнісній рефлексії, доцільності міри рефлексування; чітке усвідомлення минулих, актуальних та потенційних помилок; оптимальним рівнем рефлексування (поєднаність рефлексії з предметною, пізнавальною, комунікативною активністю та самоактивністю, коли періоди рефлексування постійно супроводжуються зовнішньою та внутрішньою активністю); здатністю займатися самоконтролем, самопрогнозуванням самодіагностикою, самокорекцією, поствичиновою самореалізацією, результатом чого є узагальнення життєвого та особистісного досвідів; послабленням чи нейтралізацією невротичних та інфантильних тенденцій (відсутність суперечливих переживань, дій та намірів); єдності з іншими людьми (переконаність, що людина не може жити без інших людей); здатності страждати пристрастями всього людства; 3) цілісній Я-концепції (внутрішня гармонія, відсутність напруженості і внутрішніх конфліктів, актуалізованості особистісного та інтелектуального потенціалів, прийнятті Я-реального, впевненості у собі, високому

рівні самооцінки, внутрішньому спокої, впевненості у власних силах, можливостях; здатності до переорієнтації настанів, відкритості власного досвіду до конструктивних змін; відсутності тривожності, фрустрованості, агресивних тенденцій, ригідності; зацікавленості собою, перетворенні себе на об'єкт дослідження, витриманості; для дівчат і жінок – у виразній жіночності, а для юнаків, чоловіків – чоловічості тощо); 4) творчій інтуїції; володінні оптимальним інтелектуальним стилем; 5) постійному самопізнанні та ін.

У поведінці духовне проявляється у: 1) творенні особистістю добра для себе, для рідних, для інших людей та обов'язково, для загального блага; здатності творити милосердя; 2) активній і свідомій боротьбі зі злом; невіддатливості спокусам; 3) правдивій вдячності, покорі, чесності; 4) визначеності та регулюванні життєвого шляху; проактивності та адаптованості в життєвій ситуації, ефективній саморегуляції життєдіяльності (реалістичне цілепокладання, об'єктивна діагностика життєвої ситуації, прогнозування, вчасна та обґрунтована корекція, об'єктивне оцінювання ситуації, самостійність у прийнятті рішень тощо); здатність контролювати життєву ситуацію, знаходити розв'язки проблем, розгадування загадок життя, “знаходження” філософського каменя; ефективному використанні власного досвіду, тверезому ставленні до проблем та суперечностей особистого життя, конструктивному їх розв'язанні; 6) постійному самовдосконаленні (безупинна робота над собою) та ін.

Загалом, під впливом духовного усі психічні стани, властивості і процеси стають одухотвореними, духовне очищує, гармонізує, заспокоює душевний світ людини, дозволяє усвідомити свої проблеми та знайти шляхи їх розв'язання. Наслідками орієнтації на духовне є: 1) реорганізація життєвого світу: переоцінка цінностей, оптимізація спрямованості особистості, реорганізація досвіду, своїх ставлень до світу, до інших людей, до Вічного та минушого, життя та смерті.

Єдність духовного та душевного (психічного) в людині передбачає відновлення її природної єдності, здійснення задуму Божого про людину як Образ Божого, що спрямована на Подобу Божу. Найвищим виразом єднання людини з Богом є таїнство Євхаристії, коли Бог поширює свою присутність у Світі, а сама людина перебуває перед Богом. Людина пізнає духовне інтуїтивно – в молитві, вірі, любові, станах, смиренності, безмовності, безпристрастності та ін.

Духовне впливає на тілесну природу (соматику) людини. Як стверджує К.Юнг, “дух та інстинкт автономні кожен на свій лад, і обидва однаково обмежують сферу докладання волі” [6, с.212]. Так, воля особистості “не може вийти за межі психічної сфери: вона не

може розпоряджатися інстинктом, не має влади над духом...” [6, с.212]. Як зазначає вчений, архетип знаходиться “поза сферою психічного, подібно місцю фізіологічного потягу, який корениться безпосередньо в речовинному організмі, перекладаючи своєю психоїдною природою міст до речовини взагалі. В архетивному уявленні й у відчутті потягу дух і речовина зіштовхуються на психологічному рівні. І речовина, і дух виступають у душевній сфері в якості характерних ознак змістів свідомості. Те й інше за своєю глибокою природою трансцендентальне, інакше кажучи, не дається наочному уявленню, бо психіка з її змістами є єдина дійсність, що дана нам безпосередньо” [6, с.255].

Духовні процеси обмежують потяги [6, с.103]. Тому “психічні процеси ведуть себе подібно шкалі, вздовж якої ковзає свідомість. Воно то знаходиться близько інстинктивних процесів – і тоді виявляється під їх впливом, то наближається до іншого кінця шкали, де переважає дух, – і тоді навіть здатна асимілювати протистоячі йому інстинктивні процеси. Ці крайності, що породжують ілюзії, – зовсім не патологія: вони утворюють типові для нинішньої норми психічні односторонні позиції” [6, с.243].

У науці виявлено конкретні емпіричні факти, що підтверджують вплив духовного на соматику. Так, вчені Герцогського університету в Доремі (штат Північна Кароліна, США) запросили ченців, черниць і священників різних конфесій помолитися за 700 пацієнтів місцевої лікарні, які страждали від різноманітних серцевих недуг. Протягом кількох днів Божі люди молилися, а лікарі фіксували стан здоров'я цих хворих. Виявилось, що у 500 пацієнтів завдяки молитвам темпи одужання зросли приблизно на 93%. Вчені припустили, що на роботу серце цілюще впливає концентрація на словах молитви як священників, так і самих хворих.

Інше дослідження провела інженер-електрофізик із лабораторії людино-біологічних технологій “НДІ промислової та морської медицини у Санкт-Петербурзі Ангеліна Малаховська. Вона дослідила вплив молитви “Отче Наш” на патогенні бактерії. Для дослідження було взято проби води із різних водоймищ (криниць, рік, озер), в яких містилася кишкова паличка та золотистий стафілокок. Виявилось, якщо над водою прочитати молитву “Отче Наш” і перехрестити її, то кількість шкідливих бактерій зменшується майже у сто разів.

У дослідженнях російських нейрофізиків з'ясувалося, що мозок людини під час молитви працює в особливому режимі, який не схожий на жоден з уже відомих. Учені вивчали електроенцефалограми, одержані в момент, коли священники різних конфесій молилися. Виявилось, що під час молитви біоритми головного мозку значно

сповільнюються: мозок фактично вимикається і настає стан, відмінний від відомих фаз мозку (швидкий сон, повільний сон та фаза бадьорості). Ці повільні ритми (“дельта-ритми” раніше виявляли у немовлят 2-3 місяців. У цьому стані руйнуються патологічні зв’язки між нейронами мозку, бо людина перестає думати про хвороби, що інколи призводить до повного одужання навіть смертельно хворих людей, зокрема онкохворих.

Віруючі люди вважають, що їх фізичне здоров’я та фізичні сили залежать від Божої Благодаті. Так, з екрана телевізора ми бачимо, що чимало спортсменів перед відповідальним моментом у змаганнях (стрибки у висоту, стрибки із жердиною, старт на легкоатлетичному змаганні тощо) чи після успіху (взята висота, забитий гол тощо) хрестяться, надіючись на Божу волю.

Особистість може витіснити духовне, жити поза духовним. Душевне життя без духовного, як зазначає К.Юнг, “є неповноцінне, незбалансоване, однобоке, що те ж саме, що однобока і неповноцінна дієта для тіла” [6, с.114]. Якщо особистість не взаємодіє з духовною сферою, то вона неминуче черпає енергію від двох інших сфер: а) тіла (вишукане харчування, секс, алкоголізм, наркоманія, різноманітні тілесні процедури тощо), що виснажує його; б) соціуму (маніпуляція та пряма експлуатація інших людей, навіть цілих груп, прояв агресії та конфліктності тощо), отримуючи від цього тимчасове егоїстичне задоволення, що швидко минає, натомість приносячи тривогу, сум, невпевненість; водночас твориться зло для людей. На такому шляху людина сама руйнує свою душевну рівновагу, перебуває у неспокої, тривозі. Через гріховність, егоїзм, гординю, самовпевненість, матеріалістичну світоглядну орієнтацію особистість може витіснити духовне та перебувати тільки під впливом тіла (фізіології) і соціального. Вона може тільки вишукано адаптуватися до оточення і мати від цього миттєві задоволення.

Розрив зв’язку між особистістю (психічним) та духовним джерелом гріха, конфліктів, життєвих проблем окремої людини, груп та суспільства загалом, причиною руйнування цілісної природи людини. Психічне, що відірване від духовного, завжди без міри пристрасне, оскільки в ньому постають людські потреби, у ньому проявляється Я особистості (егоцентрація, суб’єктність, аперцепція, пізнавальний та діяльний (життєдіяльний) стилі тощо). Цей стан можна назвати бездуховністю.

Інтегрально бездуховність проявляється у неповноцінності екзистенції (несамореалізованість, ізоляція від світу та людей, безглуздість, несвобода, деструктивність тощо), *логіці мати* (володіти), *відсутності духовного ідеалу, конструктивного*

життєвого шляху (стагнація, просте фізичне функціонування, регресія тощо).

На емоційно-ціннісному рівні бездуховність проявляється у: 1) відсутності сповіді та каяття; 2) себелюбстві, егоїзмі, потворності, акценті на індивідуальності та одночасній ізольованості від особливого, типового, загальнолюдського, зосередженість на власному Я, насамперед, тілесному (відсутність самотрансцендентності, анархічність, несвобода тощо).

В інтелектуальній сфері бездуховність проявляється у відсутності станів ясної свідомості, зокрема, неусвідомленості головного у житті, нерозумінні сенсу життя, свого “треба”, внутрішніх станів, не ефективному функціонуванні рефлексії, неоптимальності самоконтролю, самопрогнозування, самодіагностики, самокорекції (якщо вона взагалі є), байдужість до духовного досвіду та духовних проблем життя людини; наявністю дисгармоній у Я-концепції, послабленості творчої інтуїції, неоптимальним інтелектуальним стилем.

На поведінковому рівні бездуховне проявляється у: 1) творенні зла чи потуранні йому; 2) піддаваності спокусам; 3) егоїстичному самоствердженню; 4) деструктивних стосунках з іншими людьми (маніпулювання, неповага, ставлення до іншого як до засобу задоволення власних потреб, ізольованість від інших людей) та ін.

Факт витіснення людиною духовного, бездуховне життя зовсім не є аргументом, заперечення його існування взагалі. Людина, будучи навіть тривалий життєвий період бездуховною, під впливом тих чи інших обставин і чинників може пережити Божественну Благодать. Психологію ще чекає дискусія про співвідношення духовного і психічного, духовного і соціального, духовного і тілесного, як це було в її історії з дискусіями про співвідношення фізіологічного та психічного, психічного і соціального.

У межах духовної парадигми у психології особистості як науці, на нашу думку, слід дотримуватись своєрідного принципу доповнюваності (за аналогією з фізикою), що передбачає узгодженість (реципрокність) психологічного пізнання та справді гуманного (любного) ставлення до особистості як об’єкта дослідження, взаємопідсилення (синергійність) пізнання та благовоління об’єкту пізнання, а також взаємодоповнювальність (компліментарність) пізнання та конструктивно-позитивного ставлення до досліджуваного.

Згідно цього принципу будь-яке психологічне пізнання повинно виходити з таких методологічних позицій:

- позитивності: орієнтації на добре, моральне і духовне начала в особистості та в людських стосунках; не розробляти негативні концепції особистості, практична реалізація яких передбачає

розробку маніпулятивних технологій впливу на людину та людські стосунки;

- жертвовності та конструктивності: психологічне знання має передбачати шляхи та засоби вдосконалення внутрішнього світу людини як Творіння Божого та суспільства як Царства Божого на Землі;
- психологічне пізнання внутрішнього світу особистості вже з самого початку постановки мети дослідження не є голим пізнанням, а доповнюється справді гуманним, позитивним, жертвовним та конструктивним ставленням до особистості. Основним мотивом професійно-пізнавальної діяльності психолога є не його самоствердження як фахівця у певній сфері знань, а мотив жертвовного служіння людині, суспільству та цивілізації. Віншому випадку, поле пізнання дає неповне, навіть неадекватне знання, бо любов є царською дорогою до людини.

Список використаних джерел

1. Євдокимов Павел. Этапы духовной жизни: От отцов-пустынников до наших дней: Пер. с франц. С.Зейденберга, М.Норданского. – М.: Свято-филаретовская московская высшая православно-христианская школа, 2003. – 232 с.
2. Євдокимов Павло. Незбагненна Божа любов: Пер. з франц. – К.: ДУХ і ЛІТЕРА, 2004, 2004. – 132 с.
3. Франкл В.Э. Основы логотерапии. Психотерапия и религия. – СПб: Речь, 2000. – 286 с.
4. Фрейд З. О клиническом психоанализе: Избранные сочинения. – М.: Медицина, 1991. – 288 с.
5. Шпідлік Томаш, Гаргано Іночензо. Духовність грецьких і східних отців; Пер. з італ. Я.Приріз, Р.Паранько. – Львів: Свічадо, 2007. – 144 с. (Серія: Логос).
6. Юнг К.Г. Сознание и бессознательное: Сборник; Пер. с англ. – СПб: Университетская книга, 1997. – 544 с.

It is stated that one of the constituents of personality's sphere of human being is spirituality which is independent from the mental though it interacts with it, properly influencing on all the aspects of personality without exception. It is asserted that personality can supersede the spiritual. The principle of supplementation, the unity of psychological cognition and humane attitude to personality as an object of investigation are formed.

Key words: the spiritual, personality, paradigm, mentality, somatics, principle of supplementation.

Отримано: 4.03.2010

Психолого-педагогічні умови формування лідерських якостей підлітків

У дослідженні визначено психолого-педагогічні умови, що сприяють формуванню лідерських якостей підлітків. На констатувальному етапі дослідження було проведено діагностику рівнів сформованості лідерських якостей підлітків із застосуванням методики соціометрії, методики КОЗ, методики спостережень. На формувальному етапі дослідження було розроблено і впроваджено експериментальну технологію формування лідерських якостей підлітків в умовах дитячого оздоровчого табору, яка передбачала реалізацію в комплексі визначених нами психолого-педагогічних умов.

Ключові слова: лідер, лідерство, лідерські якості, особистісно орієнтований виховний процес, методика соціометрії, методика КОЗ, методика спостережень.

В исследовании определены психолого-педагогические условия, способствующие формированию лидерских качеств личности подростков. На констатирующем этапе экспериментальной работы была проведена диагностика уровней сформированности лидерских качеств подростков с применением методики социометрии, методики КОС, методики наблюдений. На формирующем этапе исследования была разработана и внедрена экспериментальная технология формирования лидерских качеств подростков в условиях детского оздоровительного лагеря, которая предусматривала реализацию в комплексе выявленных психолого-педагогических условий.

Ключевые слова: лидер, лидерство, лидерские качества, личностно ориентированный воспитательный процесс, методика социометрии, методика КОС, методика наблюдений.

Постановка проблеми. Створення нових політичних, соціально-економічних відносин у суспільстві певним чином залежить від того, наскільки кожна людина займає активну життєву позицію, готова до участі в демократичному управлінні суспільством, є лідером свого життя.

Зміна пріоритетів у нашому суспільстві, де головною цінністю є людина, вимагає від сучасної освіти системного, новаторського психолого-педагогічного забезпечення виховного процесу, який ґрунтується на демократичних засадах, принципах особистісно орієнтованої взаємодії. Сучасна психологічна наука є носієм ціннісної реалії щодо розвитку лідерських якостей, які відображають